

וכן היה רבי יהודה פוטר מכל דינים א-19 שבתורה, אינו דן ואין דנים אותו, ואין בית דין חייבים להזקק לדינו. (1)

מאי טעמא דרבי יהודה? אמר קרא [במדבר לה כד]: "ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם, על המשפטים האלה", הקיש הכתוב "משפטים" ל"מכה" ו"גואל הדם":

כל שישנו [שהוא שייך] במכה ובגואל הדם — ישנו במשפטים, כל שאינו במכה ובגואל הדם — אינו במשפטים, והיות וסומא נתמעט מדין מיתת בית דין, (2) אף ממשפטים

ד. ומאי טעמא דרבי יהודה דפטר סומא מחייבי מלקיות? אתיא בגזירה שוה "רשע" — "רשע" מחייבי מיתות בית דין.

נאמר בחייבי מיתות בית דין [שם]: "אשר הוא רשע למות", ונאמר בחייבי מלקיות [דברים כה ב]: "והיה אם בן הכות הרשע".

מה "רשע" האמור בחייבי מיתות בית דין — סומא פטור, אף "רשע" האמור בחייבי מלקיות — סומא פטור.

תניא איך [בריייתא נוספת]: רבי יהודה אומר סומא אין לו בושת.

המצות. [לפי זה ניחא לשון "וכן" בבריייתא]. וב"פני יהושע" תמה על תירוצם הראשון: הרי לפי מסקנתו של רבי יהודה, שוב אין צורך בגזירה שוה דעיניך, והרי אין אדם דורש גזירה שוה מעצמו, אלא צריך שיקבל אותה מרבו, ואיך יכול רבי יהודה לפטור את הסומא מכל המצות, היפך ממה שקיבל מרבו שיש לדרוש גזירה שוה דעיניך?!

ואפשר דרבי יהודה קיבל מרבו ש"עיניך" נמסר להדרש בגזירה שוה, אבל הוא לא קיבל ממנו באלו מילים נדרש גזירה שוה זו, או מה יש ללמוד מגזירה שוה זו [על פי "מגילת אסתר" על ספר המצות בשורש השני בשם "הליכות עולם" ד ב]. קא סלקא דעתיה דרבי יהודה דיש ללמוד פטורא דסומא מבושת בהך גזירה שוה, אך כאשר התחדש לו פטורא דסומא מכל המצות, חזר ודרש גזירה שוה זו לענין אחר.

וב"שיירי הקרבן" על הירושלמי [מכות פרק ב הלכה ה ד"ה בלא ראות]. כתב: וכי תימא גזירה שוה צריך לקבל מרבו, ולא שייך בו חזרה, יש לומר הכי קאמר, לא צריך גזירה שוה לפטור סומא, אבל איצטריך לה למילי אחרניא.

2. רש"י. משמע שרש"י מפרש את הפסוק על

1. א. ראב"ד. הקשו התוספות: מאחר ורבי יהודה פוטר את הסומא מכל דינים שבתורה, ודיני חבלות בכלל, אם מה הוצרך רבי יהודה ללמוד גזירה שוה "עיניך" — "עיניך" מעדים זוממים לפטור את הסומא מדין בושת?!

והנה לשיטת רש"י צח ב קטן שהזיק בקטנותו והגדיל חייב לשלם, ומסתבר דהוא הדין נמי סומא שהזיק ונתרפא חייב לשלם, אם כן שפיר איצטריך קרא לפוטרו מבושת, אף אם יתרפא — על פי "חירושי רבי מאיר שמחה".

ולפי שיטת הראב"ד דהא דסומא אין לו בושת, היינו בין ליתן — אם הוא בייש, בין ליטול — אם ביישו אותו, שפיר איצטריך קרא לפטור מי שבייש סומא — "פני יהושע". וקושיית התוספות היא לשיטתם [פו ב ד"ה סומא] שמבייש את הסומא חייב, וסבירא להו כהרא"ש [לקמן סימן ט] דקטן שהזיק והגדיל אינו מחוייב לשלם.

ב. וכתבו התוספות: ונראה לר"י שלבסוף חזר בו רבי יהודה ממה שהיה פוטרו מבושת לבד, כשמצא דרשה לפוטרו ממיתה וגלות אי נמי אי לאו דגלי גזירה שוה דעיניך לפטור סומא הוה סבא למדרש גבי גלות כרבי מאיר — וממילא סומא היה חייב בעונשי בית דין, בדינים ובכל

פטור הוא.

תניא אידך: רבי יהודה אומר: סומא אין לו בושת, וכן היה רבי יהודה פוטר מכל מצות האמורות בתורה.⁽³⁾

אמר [פירש] רב שישא בריה דרב אידי: מאי טעמא דרבי יהודה? אמר קרא [דברים ו

א]: "וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלהיכם אתכם", הקיש הכתוב מצות וחוקים למשפטים.

כל שישנו במשפטים — ישנו במצות וחקים, וכל שאינו במשפטים — אינו במצות וחקים,⁽⁴⁾⁽⁵⁾ והיות וסומא נתמעט ממשפטים מקרא ד"ושפטו העדה", כדלעיל,

ותירצו: "מי שלא ראה מאורות מימיו" לאו בסומא מיירי, אלא במי שנולד במערה אפילה והיה בה כל ימיו, אבל סומא ממש פטור בלאו הכי.

ב. אמנם **הבבלי** מפרש דברי רבי יהודה בסומא ממש, והדרא קושיא לדוכתה.

וכתבו התוספות: לא פטר רבי יהודה את הסומא מן המצות אלא מדין תורה, אבל **חכמים** חייבו אותו **במצות**, על כן יכול הוא להוציא את הרבים ידי חובתם. [ובמרדכי מגילה תשצח כתב דיכול להוציאם אפילו במצוה דאורייתא.]

ואם תאמר: **מאי שנא סומא מאשה**, שפטורה ממצות עשה שהזמן גרמא ולא חייבהו חכמים?!

יש לומר: סומא עדיף שהוא ממין של בר חיובא — תוספות עירובין צו ב.

עוד יש לומר: אם סומא יהא פטור לגמרי מכל המצוות, הרי הוא כגוי שאין נוהג בתורת ישראל כלל, אבל לנשים יש הרבה מצות שהן מחוייבות, ואין צורך לחייבן מדרבנן במצות שהזמן גרמן.

ג. ואם תאמר: **מאי שנא סומא מקטן** שחייבהו חכמים במצות ואף על פי כן אינו פורס על שמע, ולא מוציא את הרבים ידי חובתן?!

יש לומר: קטן שאני שאין מחוייב אלא משום חינוך — תוספות בסוגיין. [הר"ן בקידושין לא א כתב דכלל אינו מחוייב, ומצוה דחינוך עליה דאבוה רמיא.]

תביעתו של גואל הדם, שהוא תובע לדון אותו כרוצח במזיד. אמנם היה אפשר לפרש דרשא זו על חיוב גלות, שהרי ברוצח בשוגג הכתוב מדבר דכתיב: "ואם בפתע בלא איבה הדפו" וגו', "ויפל עליו וימות, והוא לא אויב לו, ולא מבקש רעתו ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם, על המשפטים האלה. והצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם, והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו". והרי סומא פטור מגלות, כדילפינן לעיל: "בלא ראות" — פרט לסומא — "תורה תמימה".

3. הא דפטר רבי יהודה סומא מכל המצות, אין לפרש דוקא בסומא מעיקרא, אלא אפילו פתוח ונסתמא. חדא, דהא לפי הטעם המפורש כאן [דילפינן מצות ומשפטים ממיתת בית דין וגלות] אף פתוח ונסתמא פטור. ועוד הא לקמן מבואר דרב יוסף היה פטור מכל המצות אליבא דרבי יהודה, ורב יוסף פתוח ונסתמא היה, כמבואר בהערה להלן — ר"ן קידושין לא א.

4. א. במגילה כד א אמר רבי יהודה כל מי שלא ראה מאורות מימיו לא יפרס על שמע להוציא את הרבים ידי חובתן, שהיות ומעולם לא נהנה מן המאורות פטור הוא מברכת יוצר אור.

ותמהו **בירושלמי** [מכות ב ה]: הלא רבי יהודה פטר את הסומא מכל מצות שבתורה, ואפילו פתוח ונסתמא, אם כן מדוע אמר רבי יהודה שרק מי שלא ראה מאורות מימיו לא יפרס על שמע?!

ולפי זה תמה המהר"ץ חיות כמה שכתבו תוספות [ראה בהערה הקודמת] שאם לא נחייב את הסומא מדרבנן, הרי הוא כגוי, והרי חיות והוא חייב על כל פנים ב"לא תעשה", ניכר הדבר שאינו גוי!?

והנה רבי עקיבא איגר [גליון שולחן ערוך יורה דעה א ט] הוכיח שסומא חייב בלא תעשה מהא דמצרי סומא אסור לבא בקהל ה', וכתב דאף על פי שאיסור מצרי הוא "לאו הבא מכלל עשה" וסומא פטור ממצות עשה, מכל מקום חיות והוא איסור ב"קום ועשה" – הסומא מוזהר עליו.

לפי זה יש לומר: אכן סומא אסור לעבור על לאוין, ומכל מקום אין ניכר עליו שהוא יהודי, חיות ואינו מקיים מצות בקום ועשה, ולא די במה שאינו עובר עבירות בקום ועשה – על פי "פרי מגדים" [פתיחה ג כט] ו"נודע ביהודה" [תנינא אורח חיים קיב] ראה שם.

אלא שבשו"ת רבי עקיבא איגר [תנינא כנג] הוכיח שסומא חייב בלא תעשה ממה שכתבו תוספות שסומא יכול לברך על המצות ולומר "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו" חיות והוא מחוייב בהם מדרבנן, והרי נצטוינו על מצות דרבנן ב"לא תסור" [שבת כג א]. ואם תמצי לומר: אין סומא חייב מן התורה בלאוין, אם כן אינו מצווה ב"לא תסור", ואין יאמר "וציוונו", אלא על כרחך סומא חייב בלאוין דבר תורה.

משמע, שסומא חייב בלאוין אף לענין חיובים שהם ב"קום ועשה", ושוב תיקשי: אמאי אין ניכר שהוא יהודי, אם אינו מחוייב בעשין מדרבנן, הרי במה שהוא מקיים את הלאוין ניכר שהוא יהודי!?

וצריך לומר שהיות ועיקר הלאוין הוא בשב ואל תעשה על כן הוצרכו חכמים לחייבו במצות עשה כדי שתהא יהדותו ניכרת.

אי נמי, לעולם אין סומא חייב מדאורייתא, אלא באיסורים שעוברים עליהם בקום ועשה,

עוד יש לומר: קטן אינו מוציא גדול אפילו במצוה דרבנן חיות והקטן אינו אלא "תרי דרבנן" [מצוה דרבנן, וחיוב קטן בחינוך מדרבנן] והגדול הוא "חד דרבנן", אבל סומא יכול להוציא פקח, למרות שהסומא הוא "תרי דרבנן", דכיון שהוא גדול ובר דעת עדיף טפי מקטן – תוספות מגילה כד א.

ביאור דבריהם: קטן שאינו בר דעת, מיקלש קליש חיוביה, על כן יש חילוק בין חד דרבנן לתרי דרבנן, אבל סומא שהוא בר דעת, מה לי חד דרבנן, מה לי תרי דרבנן, סוף סוף מחוייב הוא מדרבנן.

עוד יש לומר: סומא שהיה פתוח מעיקרא עדיף מקטן, שהרי כבר היה מחוייב מדאורייתא, מה שאין כן קטן שמעולם לא היה מחוייב מדאורייתא – תוספות מגילה יט ב. [יש שביארו את דבריהם כך: חיות ומעיקרא היה חיובו חיוב גמור, על כן גם כאשר הוא נעשה סומא, השאירו חכמים את חיובו באותה דרגא, אך קטן שמעולם לא היה מחוייב אלא מדרבנן – לא אתי "תרי דרבנן" ומפיק "חד דרבנן"].

ולשיטה זו צריך תלמוד: בסומא שלא ראה מאורות מימיו, למה לי טעמא דמעולם לא נהנה מן המאורות, תיפוק לי דהוה כקטן שמעולם לא נתחייב מהתורה, ואין תרי דרבנן מוציא חד דרבנן! – על פי "טורי אבן" מגילה כד א.

וב"מלא הרועים" הקשה: למה לי סומא שלא ראה מאורות מימיו, אפילו אם ראה בקטנותו, ונסתמא, הרי מעולם לא היה מחוייב מן התורה!?! וברשב"א [מגילה שם] כתב: אפילו נסתמא בעודו קטן, מכל מקום ראוי היה לבא לכלל מצות, אבל סומא מן הבטן פטור לגמרי.

5. במהר"ץ חיות נקט שאף לרבי יהודה שפטר את הסומא מכל המצות, הני מילי מצות "עשה", אבל ב"לא תעשה" מודה רבי יהודה שהסומא ככל אדם.

אף מכל המצוות פטור הוא.

רב יוסף סומא היה.⁽⁶⁾

אמר רב יוסף: מריש הוה אמינא [הייתי רגיל לומר]: מאן דאמר לי: הלכה כרבי יהודה⁽⁷⁾ דאמר: סומא פטור מן המצוות, קא עבידנא יומא טבא לרבנן [סעודה לתלמידים] מרוב שמחה.

ומאי טעמא הייתי שמח כל כך? דלא מפקדינא [אינני מחוייב במצוות] ואף על פי כן קא עבידנא מצוות, וסלקא דעתאי ששכרי מרובה, היות והנני עושה אף על פי שאינני מצווה לעשות.⁽⁸⁾

והשתא דשמעית להא דאמר רבי חנינא,

שהלכה כרבי יהודה היה מקבל דבר זה, ועל כן היה שמח ועושה סעודה.]

8. כתב רבינו תם [קידושין לא א בתוספות ד"ה דלא]: אשה שמקיימת מצות עשה שהזמן גרמא יכולה לברך עליה אף על פי שהיא פטורה לגמרי ואינה חייבת אפילו מדרבנן.

שאם לא תאמר כך, הרי סומא לרבי יהודה פטור מכל המצוות, ומדוע היה רב יוסף שמח אם היו אומרים לו שהלכה כרבי יהודה, הרי לדעת רבי יהודה הוא מפסיד את כל הברכות!?

וכתב ה"נודע ביהודה" [תנינא אורח חיים סוף תשובה קיב] שלדעת רבינו תם סבר רב יוסף שסומא פטור לגמרי אליבא דרבי יהודה, ולכן שמח לשמוע שהוא אינו מצווה ועושה, כי אם תאמר: שמחוייב הוא מדרבנן, אם כן הרי הוא "מצווה ועושה".

והיות שכן שפיר הוכיח רבינו תם שאף אשה יכולה לברך למרות שהיא פטורה לגמרי, דומיא דסומא לדעת רב יוסף.

[ואמנם שאר האמוראים סוברים שסומא חייב על כל פנים מדרבנן, כמו שהוכיחו התוספות, אבל ראיית רבינו תם היא משיטת רב יוסף, שמוכח מדבריו שאף מי שפטור לגמרי יכול לברך, ולא נחלקו עליו שאר האמוראים בסברא זו.]

ותוספות [ראש השנה לג א ד"ה הא] חלקו על רבינו תם וכתבו שאף לדעת רב יוסף סומא חייב בכל המצוות מדרבנן, ולכן היה מברך על

ואף לאו ד"לא תסור" עיקרו לסייגים שעשו חכמים, ועוברים עליהם בקום ועשה, והיות ונתחייב סומא בעיקר לאו דלא תסור, אף באופן שקיום הלאו הוא בקום ועשה הוא מחוייב למרות שביטולו אינו אלא בשב ואל תעשה.

והחיד"א [ב"עין זוכר" ס כ] הביא שרבינו ישעיה [בספר המכריע סימן עח] סובר שלדעת רבי יהודה פטור הסומא גם מלאוין, וכן רבינו פרץ שכתב בסוגין דאשה לא דמי לסומא שהרי יש היכר בינה לבין גויה כמו דם נדה ושאר מצוות, משמע דסומא פטור מלאוין. [וכן מבואר בירושלמי סוטה פרק ב סוף הלכה ה] וראה בציון 96 לרשב"א שכתב דיש לומר שלאו דלא תסור שעניינו לקיים דברי חכמים שאני משאר לאוים. וכתבו החיד"א [שם] וה"מנחת חינוך" [מצוה ב אות כה] דבשבע מצוות בני נח לכולי עלמא הסומא חייב.

6. ולא היה סומא מתחילתו, אלא פתוח ונסתמא היה דאמרינן באגדה דסמי נפשיה משום דלא מצי קאי דלא לאסתכולי בר מארבע אמות דיליה — ר"ן קידושין לא א.

7. כתב הרמב"ן [קידושין לא א]: מילתא בעלמא קאמר רב יוסף, דפשיטא הוא דהלכה כרבנן, ועל כן היה רב יוסף, מוציא את בני ביתו בהגדה [פסחים קטז ב] אף על גב דקיימא לן מצה וסיפור יציאת מצרים בזמן הזה דאורייתא. [ובריטב"א שם משמע שאמנם בפשוטו ידע רב יוסף שהלכה כרבנן, אבל אם היו אומרים לו

דאמר רבי חנינא: גדול⁽⁹⁾ הוא המצווה במצוה ועושה אותה, ממי שאינו מצווה ועושה, היות ומי שמצווה דואג יותר שמא

יכשל מאשר מי שאינו מצווה שיש לו "פת בסלו" שהרי אם ירצה — לא יעשה.⁽¹⁰⁾

כל המצות, ולא הוי כאשה שפטורה לגמרי ממצות עשה שהזמן גרמן.

ומה ששמח רב יוסף הוא היות שמדאורייתא לא היה מחויב ואף על פי כן היה עושה, וחייב דרבנן לגבי דאורייתא הוי בגדר "אינו מצווה ועושה".

וברשב"א כתב שבהכרח סבר רבי יהודה שפטור הוא לגמרי, ועל כן שמח רב יוסף, אבל מכל מקום ממדת חסידות יש לחייבו בכל הברכות [ועל כן יכול סומא להוציא את הרבים ידי חובתן].

9. א. מדקאמר "גדול" אלמא למי שאינו מצווה ועושה שכר יש לו, הלכך נשים המקיימות מצות עשה שהזמן גרמן, בכלל מצוה הן ומברכות עליהן — ר"ן ראש השנה לג א.

ב. הקשה הרמב"ן: הא אמרינן בירושלמי [שבת א ב]: כל העושה דבר שאינו מצווה בו נקרא הדיוט, ואיך יעשה מי שאינו מצווה ויטול שכר?!?

ותירץ: התם בעושה דבר שאינה מצווה מן התורה כלל, שהוא כמוסיף על התורה, אבל מי שעושה מצות התורה כתקנן, אף על פי שלא נצטוה הוא בהם כגון נשים, מקבלים עליהם שכר, שכל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. [וצריך תלמוד, הלא הירושלמי מיירי במי שמפסיק באמצע סעודתו כדי להתפלל, למרות שהוא פטור מלהפסיק כדתנן התם, וכי אטו אשה עדיפא מיניה?!? וב"ביאור הלכה" תרלט ז ד"ה הדיוטות הביא מ"בכורי יעקב" דלא אמרו שהפטור מן הסוכה ויושב בה הוא מעשה הדיוט ואינו מקבל שכר, אלא באופן שגם כאשר הוא יושב בה עדיין הוא בפטורו, כגון מצטער, אבל מי שפטור משום טירחה, שאינו מחוייב לחזור

לסוכה, כגון פסקו גשמים באמצע סעודתו, לזה יש קבול שכר דלא גרע משותה מים בסוכה דאמרינן הרי זה משובח, אף שפטור הוא מן הדין.]

כתב המאירי: דבר זה אינו אלא בדבר שכל כיצא בזה העושה פטור ממנו, ואינה דבר שיצא ממנו שכל או מוסר או פלפול או הכנעת לב וכיוצא בזה ועושה ממנה על עצמו מצוה, [וצריך לומר שכל דבר שאצל אחרים הוא מצוה, יש בו שכל או מוסר וכו'] לגבי כל אדם וכמו שכתב הרמב"ן שכל דרכיה דרכי נועם.]

ג. כתב בספר "דברי יחזקאל" [כח א]: נראה דאף על גב דפטרינהו רחמנא לנשים ממצות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום אי מקיימי הוה ליה עשה גמורה, דלא פטרינהו רחמנא אלא מחיוב המצוה בלבד אבל קיום המצוה יש להם, ומשום הכי לדעת רבינו תם הן מברכות על המצוה, כי עיקר ברכה ניתקנה על קיום המצוה, ומה שאינן מחוייבות, אינו מגרע בגוף המצוה.

ועל כן שמח רב יוסף בתחילה כשהיו אומרים לו שהלכה כרבי יהודה, כי את גוף המצוה הוא מקיים גם לפי רבי יהודה, אבל אם נימא שכאשר אינו מצווה אין לו את גוף המצוה, אם כן למה שמח רבי יוסף והלא מפסיד את גוף כל המצוות. [ואף למסקנה כרבי חנינא, אין חילוק אלא בשכר, אבל בגוף המצוה אין שום גריעותא. וראה שם ב"דברי יחזקאל" שלפי זה יש לומר בדעת הרמב"ן שעשה שהזמן גרמא דוחה לא תעשה, היות וסוף סוף יש כאן "קיום" של מצות עשה.]

10. תוספות קידושין לא א. ובעבודה זרה ג א כתבו: שהוא דואג תמיד לבטל יצרו ולקיים מצות בוראו ובתוספות ר"י הזקן כתב שהוא

בעמיתו, כאשר עשה כן יעשה לו" ודרשינן: "איש בעמיתו" מתחייב בדין נתינת מומין [ארבעה דברים] ולא — שור החובל בעמיתו של בעליו.⁽¹²⁾

וכן שור שחבל באשה מעוברת והפילה הרי בעליו פטור מדמי ולדות, שנאמר [שמות כא כב]: "וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון [מיתה] ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה" ודרשינן:⁽¹³⁾ "וכי ינצו אנשים" — ולא שוורים.

א. "מכה אביו ואמו מות יומת" [שמות כא טו] ומיתתו בחנק, ודוקא אם חבל ועשה בהם חבורה [מכה שיש בה דם].

ב. העושה מלאכה בשבת במזיד חייב סקילה אם התרו בו, אבל העושה מלאכה ביום הכיפורים, אינו נהרג בבית דין, אלא חייב "כרת" ואם התרו בו — לוקה.

מאן דאמר לי: אין הלכה כרבי יהודה אלא כחכמים האומרים: סומא מחוייב בכל הדינים, העונשים והמצות שבתורה, עבדינא יומא טבא לרבנן.⁽¹¹⁾

ומאי טעמא הייתי שמח כל כך, דכי מפקדינא אית לי אנרא טפי [אם אכן מצווה אני במצות, הרי שכרי מרובה] יותר מאשר אם אינני מצווה.

מתניתין:

זה חומר בדין אדם המזיק מבשור שהזיק: שהאדם שחבל בחבירו משלם חמישה דברים: נזק, צער, ריפוי, שבת ובושת. ואם הכה אשה מעוברת והפילה משלם דמי ולדות לבעל האשה.

ואילו שור שחבל באדם אינו משלם אלא נזק ופטור הוא מצער, ריפוי, שבת ובושת, שנאמר [ויקרא כד יט]: "ואיש כי יתן מום

מפני שמצוה ומקבל מרות המצוה עליו.

אבל ב"שיטה מקובצת" כתוב: גדול המצווה ועושה, פירש גאון ז"ל: לפי שאין לו ליכנס באומנות שאינו שלו, ונראה כאילו יורד לאומנות חבירו.

ושם בשם המהר"י כהן צדק: מפרש רבינו תם: דוקא בדברים שאם לא נכתבו ראויין להכתב, כגון שבעה מצוות דבני נח. [משמע, במצות שהן חידוש התורה, אדרבה מי שאינו מצווה ועושה עדיף, כי בנדבה הוא עושה, ורק בכגון שבע מצוות בני נח שמחוייב הוא לעשות אף אם לא נכתבו בתורה, על ידי שנכתבו בתורה, עדיף המצווה ועושה וראה ב"תורת כהנים" ויקרא פרשה יג אות ג לענין "מנחת העומר" דנדבה עדיף.]

11. כתב ב"ים של שלמה" [פרק ז סימן לז]: סעודת בר מצוה, אין לך סעודת מצוה גדולה מזו, שעושים שמחה ונותנים שבח והודיה שנעשה הנער בר מצוה, וגדול המצוה ועושה. וראיה להדיא מדברי רב יוסף לבסוף השתא דאמר רבי חנינא גדול המצוה ועושה, מאן דאמר לי שאין הלכה כרבי יהודה עבדינא יומא טבא לרבנן, אף על פי שהיה כבר חייב, אלא אבשורה שלא היה נודע לו עד עתה רצה לעשות יומא טבא, כל שכן על הגעת העת והזמן.

12. גמרא ורש"י לעיל כו א ד"ה איש. וראה כאן ב"תוספות יום טוב".

13. לעיל מב א.

עשה בהן חבורה [מכה שיש בה דם], שאינו מתחייב מיתת בית דין על הכאתו, חייב ככולן — נזק, צער, ריפוי, שבת ובושת.

וכן **החובל בחבירו ביום הכיפורים**, אף על פי שעשה בו חבורה, חייב **בכולן**, היות ואין מיתת בית דין למי שעושה מלאכה ביום הכיפורים. (16)

החובל בעבד עברי [ישראל שנמכר לעבד] חייב **בכולן** כחובל בבן חורין, חוץ מן השבת שאינו חייב בה **בזמן שהוא שלו** [אם חבל הארון בעבד שלון]. (17)

החובל בעבד כנעני של אחרים חייב בכולן

ג. חבלה שיש בה דם [חבורה] מלאכה היא בשבת וביום הכיפורים, כי הדם הוא הנפש, והרי הוא כשוחט שמתחייב משום "נטילת נשמה" [שבת עה ב].

ד. עשה עבירה שמתחייבים עליה מיתת בית דין, ובאותה שעה הויק ממון חבירו או חבל בו, הרי הוא פטור מלשלם [אפילו אם עשה עבירה זו בשוגג שאינו מתחייב עליה]; עבר עבירה שמתחייבים עליה כרת או מלקות בלבד, אפילו אם עשה זאת במזיד, אין הוא נפטר מחיובי חבלה שנתחייב באותה שעה. (14)

המכה (15) את אביו ואת אמו [או אמו] **ולא**

משלם ממון ואינו לוקה. ורבי עקיבא איגר [בליקוטים לכתובות לב א] כתב שמדברי התוספות ישנים שם מוכח שאינו סובר כהרמב"ם, ודוקא בלאו דחבלה נאמר דמשלם ואינו לוקה, אבל בשאר לאוין לוקה ואינו משלם, ולשיטה זו צריך לפרש דהא דקתני דהחובל בחבירו ביום הכיפורים חייב בכולן, מיירי כשהיה שוגג ולא מזיד. [וראה כאן ברש"ש וב"דבר יעקב" אות יג שהאריך בפלוגתא זו.]

17. למאן דאמר [פו א]: החובל בעבד עברי של חבירו נותן "שבת גדולה" [נזק] ושבת קטנה לעבד ויקח בהן קרקע ויאכל הרב את הפירות. תיקשי: אמאי בחובל עבד עברי של עצמו לא נימא דישראל שבת לעבדו?!

יש לומר: הא דמקבל העבד את השבת כאשר חבל בו אדם אחר, ואין הרב זוכה בו, אף שהעבד משועבד למלאכת רבו, הוא מטעם ספק, דמאן יימר שהיה עושה בו מלאכה כל אלו הימים בלי הפסק, שהרי אינו רשאי בו אלא במלאכות הצריכות לו ולא יותר.

14. א. לא מיבעיא לרבי מאיר דאמר [מכות ג א]: אדם לוקה ומשלם, אלא אפילו לדעת חכמים הסוברים: בעלמא אין אדם לוקה ומשלם, אלא לוקה ואינו משלם, חבלה שאני דמשלם ואינו לוקה, כדאמרין בכתובות לב ב: בפירוש ריבתי תורה חובל בחבירו לתשלומין. ב. קיימא לן [ראה כתובות ל ב]: עבירה שיש בה כרת אינה פוטרת מתשלומין.

15. אליבא דרבא דאמר פו א "שבת הפוחתתו בדמים" לא חשיבא "נזק", מפרשין כגון דסכו נשא ואית ליה קרטופני ברישיה וכו', ולפי זה "המכה" לאו דוקא.

16. כתב הרמב"ם [חובל ומזיק ד ט]: החובל בחבירו ביום הכיפורים אפילו במזיד [והתראה — מאירין] חייב בתשלומין, אף על פי שעבר עבירה שהוא חייב עליה מלקות... בפירוש רבתי תורה חובל בחבירו לתשלומין. והיינו שהרמב"ם סובר: לאו דוקא בלאו דחבלה [לא יוסיף, פן יוסיף להכותו] — דברים כה ג], אלא אפילו בשאר לאוין שעבר יחד עם החבלה, הרי הוא

אפשרות לשלם מנכסיה, כי הם משועבדים לבעל. (21)

אבל אין האשה והעבד שוים לחרש שוטה וקטן, כי חרש שוטה וקטן פטורים לגמרי, גם לאחר זמן כשייעשו בני דעת, אבל האשה ועבד משלמין לאחר זמן, כשהיה להם ממון. (22)

כיצד, נתגרשה האשה, נשתחרר העבד, וקנו נכסים, הרי הם חייבין לשלם.

המכה אביו ואמו [או אמו] ועשה בהן חבורה, פטור מכולן [מכל תשלומי ממון על חבלתן].

ואפילו בושת, רבי יהודה חולק ואומר: אין למי שחבל בעבדים חיוב תשלום "בושת", (18) לפיכך, אינו חייב אלא בנזק, צער, ריפוי ושבת, ולא בבושת, ובגמרא [פח א] מפרש פלוגתייהו.

חרש, שוטה וקטן אין בהם דעת ואין מעשיהם מחייבים אותם, (19) לפיכך פגיעתן רעה — החובל בהן חייב, והם שחבלו באחרים פטורין.

וכן העבד [עבד כנעני] והאשה [אשה נשואה] פגיעתן רעה — החובל בהם חייב, והם שחבלו באחרים פטורין, כי אין להם במה לשלם, עבד אין לו נכסים, כי "מה שקנה עבד קנה רבו"; (20) אשה אין לה

כשאפשר לו להזהר אף אם אין הנזק מצוי כלל, אבל כשאי אפשר לו להזהר כלל, אונס רחמנא פטריה.].

20. קידושין כג ב. והא דאין הרב חייב בנזקי עבדו הכנעני הוא תקנת חכמים, שמא יקניטנו רבו, וילך וידליק גדישו של חברו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום — משנה ידים ד ז הובאה לעיל ד א.

21. "נכסי מלוג" משועבדים לבעל לאכילת פירות ולירושתה — רש"י. ו"נכסי צאן וברזל" הם תחת ידו לגמרי — ראה להלן פח ב פט א.

22. על פי הרא"ש [כי הם היו כאנוסים בשעת ההיוק — מאירין], אבל בהגהות אשר"י כתב דקטן שהגדיל חייב לשלם, ושכן מבואר ברש"י להלן צח ב ד"ה ואכפיה.

ויש לשאול: מדוע לא קתני גבי חרש שוטה וקטן שהם חייבים לאחר זמן?! יש לומר: עבד ואשה דנים מיד, ואינם

אם כן, מאותו הטעם, לא יוכל העבד להוציא דמי שבת מרבו, דמאן יימר שלא היה עושה בו מלאכה כו' — "פני יהושע".

18. אבל הרגשת בושה יש לעבדים. [ראה לעיל פו א למישם שיימין בהון], ואף שאין חיוב תשלומין, מכל מקום יש עונש למי שמביישן כדמשמע מתוספות בנדה מז א ד"ה בדק.

19. ב"קובץ שיעורים" [חלק ב סימן מד אות ב ובקידושין אות פא] הקשה: לשיטת הרמב"ן [בבא מציעא פב ב] שמזיק באונס גמור חייב, מדוע קטן פטור על מה שהוא הזיק, הלא אף שאינו בר דעת, מכל מקום לא גרע מאנוס גמור?!?

בשלמא לעניין "עונשים" מצאנו שקטן אינו בר עונשים, אבל תשלומי היוק הרי אינם מטעם "עונש"?!?

וכתב דקטן שאני מאנוס היות שאינו גברא בר חיובא. [וראה ב"חזון איש" (סימן יא ס"ק כא) דהא דחייב הרמב"ן באונס אינו אלא

בעא [שאל] מיניה רבי אלעזר מרב: החובל בבת קטנה של אחריים, תשלומי החבלה למי הם ניתנים?

מי [האם] אמרינן: כיון דאקני ליה רחמנא שבח נעורים לאב דכתיב (25) [במדבר ל יז]: "בנעוריה בית אביה" ודרשינן: כל שבח נעורים לאביה, ואפילו כסף קידושיה שלו, אם כן תשלומי חבלה נמי דאבוה הוי, מאי טעמא? דהא אפחתה מכספה ואף זה כ"ש שבח נעורים" הוא.

או דילמא, לא דמי, "שבח נעורים" [כסף קידושיה] הוא דאקני ליה רחמנא, דהא נתנה לו תורה רשות לקדשה למי שירצה, ואי בעי

וכן החובל בחבירו בשבת מכה שיש בה דם, פטור מכולן, מפני שהוא נדון בנפשו [הוא עבר עבירה שחייבים עליה מיתת בית דין] (23) ופטור מתשלומי ממון הבאים באותה שעה.

והחובל בעבד כנעני שלו פטור מכולן. (24)

גמרא:

- א. האב מקדש את בתו וכסף קידושיה שלו.
- ב. מעשה ידיה של בת וכן מציאתה לאביה.

ועוד תירצו: שמה יש לחלק דאף על גב דכשחבל בו אחר נותן רפואתו לעבד, הוא שחבל בעבדו לא מחייב. [מפני שכבר זכה בו – רשב"א]. ובשיעורי רבי שמואל [גיטין אות רלה] פירש בכוונת תוספות: כשאחר חובל בעבדו יש לו דין מזיק, וכל הנידון אינו אלא למי לשלם, בזה אמרינן דהוי דעבד, היות ובעי איתסויי ביה, אבל חבל בעבדו אין "דין מזיק" כלל כיון דהוא ממונו, ולא מהני מאי דבעי איתסויי ביה.

אך תמה על דבריהם: הלא מה שהרב מקבל את התשלום הוא מדין "מה שקנה עבד קנה רבו", ואף על פי כן ברפואתו זוכה העבד היות דבעי איתסויי ביה [ראה בהערה לעיל פה ב גדר תשלומי רפויין], אם כן אף בחובל בעבדו, נהי דאינו מתחייב לו שאר תשלומין אבל רפואה יתחייב משום דבעי איתסויי ביה!! וראה ב"ברכת שמואל" גיטין סימן כב. וברש"ש בגיטין יב ב.

25. לאו מהאי קרא ילפינן לה, דהא האי קרא בנדריים מיירי, ולא ילפינן ממונא מאיסורא

משלמים אלא לאחר זמן אבל קטן אין דנים אותו עד שיגדיל – מהר"י ברונא. [וראה עוד בב"ח אורח חיים סוף סימן שמג].

23. ואפילו אם היה שוגג בדבר, קיימא לן [כתובות לה א]: "חייבי מיתות שוגגין פטורין" מחיובי ממון של שעת העבירה.

24. אם אחרים שחבלו בעבדו משלמים לו ואין העבד זוכה בתשלומין, הוא עצמו שחבל בו אינו דין שיזכה בעצמו ויפטר מלשלם.

ובתוספות הקשו: הלא מבואר בגיטין יב ב שמי שחבל בעבדו של חבירו משלם רפואה לעבד ולא לרבו, אם כן אף החובל בעבדו שלו יתחייב לרפואתו!?

ותירצו: אכן עצם רפואתו לעבד, והכא דקתני פטור מכולן דמשמע אפילו מרפואתו, הכא במאי עסקינן, באמדהו להיות חולה חמישה ימים, ואחר כך נתנו לו סם חריף, והבריא בשלשה ימים. ובהפרש הוצאות הרפואה מיירי מתניתין, והרי הוא לרבו כי כל שבח הבא לידו זכתה לו תורה כשורו וחמורו.

לממסר לה אפילו למוכה שחין מצי מסר לה, לפיכך, סברא הוא דכסף קידושיה שלו.

אבל חבלה, כיון דאי בעי מתחבל בה [לחבול בה] לא מצי חביל, דאין אדם רשאי לחבול בבתו, דהא בת ישראל היא ועובר על "לא יוסיף, פן יוסיף להכותו" [דברים כה ג] אם כן, אינה ברשות אביה לענין חבלה, ולא קנייה ליה רחמנא תשלום חבלה.⁽²⁶⁾

אמר ליה רב לרבי אלעזר: לא זכתה התורה ב-19 לאב אלא "שבח נעורים" [כסף קידושיה] בלבד, אבל דמי חבלתה לעצמה הן ולא לאביה.⁽¹⁾

קא סלקא דעתין, קסבר רב אפילו שבת שלה הוא ולא של אביה.

1. א. הקשו התוספות: הא בכתובות מג שמעינן מברייתא דחבלות לאב ותיקשי לרב דאמר לא זכתה תורה לאב אלא שבח נעורים בלבד! ? והרשב"א הוסיף להקשות: הא סברא הוא דחבלה לאב, דהא אי בעי אב מזבין לה כל זמן קטנותה, והרי הפסיד האב במה שנפחתה מערכה על ידי החבלה! ?

ותירצו: מודה רב במה שנפחת ערכה לענין להמכר לשפחה מעתה ועד ימי נערות, והא דאמר רב דלא זכתה תורה לאב, היינו במה שנפחתה מכספה להמכר לכל ימי חייה.

ב. עוד פירשו התוספות: לענין פחיתת מכירה מודה רב, והכא מיירי במה שנפחתה לענין קידושין דסבר רב: לא זכי לה רחמנא אלא קידושין ממש.

לפי זה, הא דתנן בכתובות מו ב האב זכאי בקידושיה בכסף בשטר ובביאה היינו שיכול למוסרה לקידושי שטר וביאה, אבל אין לו זכות לקבל כסף על כך, ראה רש"י ותוספות בכתובות שם ובתוספות קידושין ג ב ד"ה האב בשם הירושלמי.

ובספר "ים התלמוד" הקשה: אם סובר רב שאין האב זכאי במה שנפחתה בדמיה לענין קידושין, מדוע מקבל האב את ה"פגם" שנפגמה בתו באונס ופיתוי! ?

וראה מה שחילק בחידושי רבי מאיר שמחה בין כסף קידושין שאין כאן ממון האב שהחובל

[קידושין ג ב], והא דאמרינן האי לישנא סימנא בעלמא הוא — תוספות. [וכתבו דכן משמע גם מרש"י ד"ה דאי בעי.] והב"ח תכד י כתב דהא גופא נסתפק רבי אלעזר אם כסף קידושין נלמד מ"בנעוריה בית אביה" או לא.

26. נתפרש על פי רש"י. ובתוספות רבינו פרץ הקשה: אם כפירוש רש"י אמאי קאמר דאי בעי מסר לה למוכה שחין, הוה ליה למימר דאי בעי מקדש לה! ?

ועוד: מהיכי תיתי ללמוד דין חבלה מדין קידושין, במאי שייכי אהדדי! ? [עוד צריך ביאור: מה הוסיפה הגמרא במה שאמרה "דהא אפחתה מכספה", הרי מה שהאב זכאי בכסף קידושיה אינו נובע ממה שנפחתה דמיה! ? ועוד למה הוצרכו להזכיר שיכול למוסרה למוכה שחין ולא אמרו בפשטות שיכול לקדש אותה למי שירצה! ?]

על כן פירש רבינו פרץ: "שבח נעורים" היינו "בושת ופגם" שהאונס והמפתה משלמים בושת ופגם לאביה, והשתא שפיר ילפינן חבלה מפגם — שגם הוא "נזק". [והיינו דקאמרינן "דהא אפחתה מכספה".]

וניחא נמי הא דקאמר דאי בעי מסר לה למוכה שחין, דהיינו שיש בידו לפגום אותה, אם כן דין הוא שיהיה הפגם שלו [ראה רש"י בכתובות מו ב ד"ה שייך בה], אבל חבלה שאין בידו לחבול בה לא אקני ליה רחמנא.